

A hagyományos bakonyi kultúra átalakulása

Az 1905-ben indított „Zirc és Vidéke” c. hetilap rendszeresen beszámolt a bakonyi régió gazdasági, kulturális és politikai életéről.¹ 1911 januárja és októbere között a lap a – bizonyosan ciszterci – szerző nevének említése nélkül „Bakonyi kultura” címmel egy figyelemreméltó cikksorozatot szentelt a régió átalakulásának. A gazdasági modernizáció ugyanis lényegesen átformálta a térség gazdaságát: az ország kapitalizálódása, a Bakony pusztulása következtében visszaszorultak vagy eltűntek a régi mesterségek, megváltoztak a piaci viszonyok. A tárgyi környezettel együtt átalakult az életmód: a paraszti önellátás, háziipar helyét egyre inkább a gyáripari termékek vették át. Sok használati tárgy, ruhadarab a padlásra vagy a vármegyei múzeumba került.

A cikksorozat egy részét, a gazdasági, életmódbeli változások irányát és mélységét plasztikusan bemutató öt írást nem eredeti helyesírás szerint, rövid ékezzel, hanem a mai helyesírás szabályai szerint, szükség esetén lábjegyzetekkel kiegészítve közöljük. A kiegészítéseket [...] között jelöljük.

(H. J.)

BAKONYI KULTÚRA

1.

Régen megtanulta az ember már, hogy a megélhetés viszonyaihoz szükséges természeti tárgyak csak akkor lesznek igazán hasznosak ránézve, ha azokat a használatnak megfelelőleg átalakítja, – feldolgozza. Ezért már az ősember faragta a fát, csiszolta a követ, gyúrta és szárította az agyagot, szabta az állati bőrt, melyet testének befödésére használt. Minél jobban haladt az ember a művelődés fokán, ezen törekvése annál határozottabb irányt vett, míg végre általa az ipari foglalkozások alapját vetette meg.

¹ A *Zirc és Vidéke* c. vegyes tartalmú hetilap 1905. február 19. és 1944. november 19. között jelent meg, 1916-ig Végh Győző szerkesztette. Vö.: NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém, 1957. 108. (Veszprémi könyvek 2.)

A tudósok állítása szerint ezeken a művelődési fokokon a föld minden pontján élő ember átesik. Csakhogy egyik előbb, a másik pedig később. Aminthogy maig is találunk kőkorszakban élő embereket. Idővel természetesen az ipari foglalkozások csoportosulnak és a vidék megfelelő viszonyainak átalakulnak. Más a víz mellett levő emberek foglalkozása, mással foglalkozik az erdők vidékének lakója.

A bakonyi lakosok ipari foglalkozásának irányát is a természet szabta meg. Így lettek a szénégetők, mészégetők, famunkások, agyagiparosok, takácsok és építőiparosok, melyek a Bakonyinak valószínűleg ősi iparát képezik. A többi iparágak pedig, milyenek a csapók, szűcsök, bőrmunkások, ruházati cikkek készítői, [a] bútortipar, tapló- és malomipar, bizonyára csak később fejlődtek ki, melyek kevésbé vannak a vidék speciális helyzetével szoros összeköttetésben és többnyire magasabb esztétikai izlést feltételeznek.

A bakonyi szénégető már századokkal ezelőtt üzi foglalkozását. Az erdők mélyén kidült ősi fatörzset halomra rakja, földdel betakarja, meggyújtva szénné égeti. Ott él esztendőn át egész családjával. Csak a zord tél kényszeríti be valamelyik közeli faluba. Mikor egy-egy kocsirakományt elkészített, fölrakta kocsijára, s míg a család többi tagja előlről kezdte a munkát, addig ő behajtott vele a városba, Győrbe, Veszprémbe vagy Pápára, máskor Fehérvárra és Budapestre s ott jó csomó pénz ütötte a markát érte.

Ma már a szénégetők igen megfogyatkoztak. Csak elvétve találhatunk egy-egy községben. Azoknak sem nyújt állandó foglalkozást. Többnyire a mezőgazdasági napszamosok értékesítik így szabad idejüket, mikor a mezei munka szünetel. Megfogyatkozott a fa, nincs miből szénét égetni. A vasút kiépítése óta² az erdőket másképp[p] is tudják értékesíteni tulajdonosaik. Rengeteg mennyiségű tűzifát szállítanak el vasúton.

A bakonyi erdőirtásnak következménye az is, hogy a bakonyi faipar pusztulófélben van. Máskor régen a bakonyi gazda téli foglalkozását képezte a fafaragás. Értett hozzá a család minden férfitagja. Talicskát, favillát, gereblyét, kendertilót, keréktalpat halomszám készítettek. Egész Dunántúlra széthordták, sőt az Alföldet is ők látták el. Azonban Budapestnél tovább nem mentek, ott eladták faáruikat [a] kereskedőknek. Volt is akkor a bakonyi gazdának pénze. Nem nagyon ijedt meg attól, ha gyengébb volt a termés. Különben is annak értékesítésére nem fektetett nagy súlyt.

² A Győr-Veszprém-Dombóvár helyi érdekű vasútvonalat 1896-ban adták át. HORVÁTH Konstantin: Zirc története. Veszprém, 1930. 235.

A mai Bakony gazdája már ettől a jövedelmétől elesett. Községenként legfőleg egy-két család foglalkozik fafaragással. Ők sem a régi arányban. Igen drága a fa. Nem fizeti ki magát a szerszámfa-készítés.

Még a bakonybéliek úzik legnagyobb mértékben régi mesterségüket.³ Különben régi időkben is ők voltak a leghíresebb fafaragók. A község agilis jegyzője⁴ újabban egy fafaragó szövetkezetet⁵ létesített, ahol nemcsak szerszámfát, hanem különféle dísz tárgyakat és játékarukat is készítenek. Igen nagy hátrányuk, hogy a vasúti közlekedő vonalaktól messze esnek és az értékesítés akadályokba ütközik.⁶

Itt kell még felemlítenünk, hogy mikor a Bakony vidékén nem voltak még vasutak, úgy a zirci, mint a veszprémi kereskedőknek ezek a szén és szerszámfa fuvarosok szállították Budapestről az áruikat. Az ide-oda való utazás körülbelül egy hetet vett igénybe.

Zircen mint különlegesség érdemel említést a taplóipar. A Kindl-családnak volt taplógyára, melyben nyolc-tíz munkást foglalkoztatott. A zirci taplósipkákat messze földre szállították. Csináltak belőle azonban különféle dísz tárgyakat is. A szükséges feldolgozandó taplót eleinte a Bakony erdei szolgáltatták. Később azonban szállítottak Somogyból és Zalából is taplót.⁷

Újabban ez az iparág is veszendőben van. A Kindl család kihaltával a Vizer család vette kezébe⁸. Azonban a taplóhiány előbb-utóbb kényszeríteni fogja őket a beszüntetésre. Ma legfőljebb egy-két munkás foglalkozik tapló-munkák készítésével.

Mészégetéssel környékünkön leginkább a dudariak foglalkoznak.⁹ Földbe vájt kemencében égetik a mészkövet. Kihülés után, mint égetett meszet

³ Bakonybél a pannonhalmi bencés apátság 1713-ban kezdte betelepíteni, 1736-ban már lakott falu. Lakosai famunkákkal foglalkozó házas és házatlan zsellérek voltak. ILA Bálint-KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964. 105. A lexikon magyar falunak mondja, valójában szlovákok és kisebb részben magyarok telepítették újjá. Történetéről újabban VERESS D. Csaba: Bakonybél története. Veszprém, 2000.

⁴ Szokoly János 1905–1926-ig volt a nagyközség jegyzője.

⁵ Szokoly 1906-ban alapította a Bakonybéli Hítel- és Faipari Termelő Szövetkezetet. Vö.: VERESS D. 2000. 117–118., 139.

⁶ A legközelebbi vasútállomás, Zirc, 17 km távolságban volt.

⁷ A taplóból készült dísz tárgyak és használati tárgyak közül több látható a zirci Reguly Antal Múzeum állandó kiállításán.

⁸ Az 1910-es ipari kiállításon Vizer Gáborné taplómunkáival díszlevelet nyert. Vö.: A zirci Katolikus Legényegylet jubileumi ünnepe = Zirc és Vidéke 1910/35. sz. (augusztus 27.) 1–3.

⁹ A dudari mészégetésről röviden SZALONTAY Zoltán (szerk.): Dudar a Bakonyban. H. n. [Veszprém] 2000. 21., 181–182. Újabban BOROSS István-MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka: Dudar. H. n., é. n. [Bp., 2001.] 19., 100–105.

kocsira rakják és a környékbeli falvakban hangosan kiabálva: „Meszet, meszet!” [– adják el], nagyobb szállításokra azonban ritkán vállalkoznak. Körkémencékben égetnek meszet Szentgálon, Városlődön, újabban Várpalotán¹⁰ és Sümegen. Ezek az úgynevezett „mészgyárok” már nagyban termelnek és a Dunántúl nagy részét látják el égetett mésszel. A dudari és eplényi mész-kemence [a közeli piacra termel].¹¹

A bakonyi kőszén fölfedezése után a mészégetésnek nálunk még jövője lehet. A geológusok szerint több helyütt található nálunk mészkő-padozatok, melyek a mészégetésre kiválólag alkalmasak. Ma még nem fektetünk rájuk különös gondot.

2.

A bakonyi faiparhoz tartozik a kádáripár és csutorakészítés. Mindkettő főleg a szőlős vidékekhez közel eső városokban fejlődik. A zircieket a legutóbbi időkig [a] veszprémi kádárok látták el különféle dézsákkal, köpülőkel, fejkével, hordóval stb. Csak a múlt évben telepedett le nálunk egy kádáripáros. Ide nem számítva az apátsági kádárt, aki az paátság ilyenmő szükségletéről gondoskodik, egyúttal pedig mint pincemester kezeli az apátsági pincét.

Csertek János apátsági pincemester és kádár a múlt nyáron tartott zirci iparkiallítás¹² gyönyörűen elkészített két kis hordócskával mutatta be ebbéli képességeit. A kiállítást látogató közönségnek megnyerte velük osztatlan tetszését.

A veszprémi csutorásipár, mely még pár évtizeddel ezelőtt oly virágzó volt, ma már teljesen aláhanyatlott. Kiszorították az elterjedt és aránylag olcsó üveggéskészítmények. Habár a múlt század elején vasút híján előfogatokon utazó magyar nemes utazókészletének elengedhetetlen kelléke volt a csikóbőrös csutora, a kor változó ízlése mégis elfedte lassan. Legfőlebb egy-egy magyar stílusban berendezett szoba díszítésére használják föl. A köznépnel a régebb korból fennmaradtak használatosak.

A bakonyi iparágak közül azonban talán egyik sem dicsekedhetik olyan régi múlttal, mint ép[p]len az agyagipár. Történeti emlékeinknek Krisztus előtt több századdal vezetnek vissza bennünket. A fön[n]maradt emlékek

¹⁰ A palotai meszesekről PACSUNÉ FODOR Sára: Várpalota helytörténeti olvasókönyve. H. és é. n. 60–68.

¹¹ A mondat nincs befejezve.

¹² A iparműkiállítást 1910. augusztus 20–21-én, szombat-vasárnap tartották. A kiállítás a katolikus legényegylet 10 éves jubileumára készült.

aránylag bő anyagot nyújtanak nekünk, hogy műveltségük fejlődési fokát megállapíthassuk.

Nem akarom messze terelni olvasóim figyelmét saját lakóhelyünkől. Zircről csak alig másfél kilométerre van egy őskori temető, a tündérmajori szérúskertben és annak környékén, melyet habár tudományosan még senki át nem vizsgált, az egykor föl kutatott sírban talált agyagedényekből, a bennük talált bronztűkből arra következtettek, hogy ezek a sírok a kelta népeket megelőző bronz korszakból valók. És ha tekintetbe vesszük azt, hogy a kelták Krisztus előtt 3–4 századdal éltek ezen a vidéken, akkor ezek a sírok legalább is 2400–2500 évesek lehetnek. Mivel itt egész temető van, igen érdemes volna ezt a helyet tüzetesen átkutatni. A szaktudós könnyen akadhatna valami érdekes és értékes leletre. Talán megtalálná a lakóhelyek nyomait is, melyek tudvalevőleg földbe vájt kaptárszerű üregek voltak.

A sírokban talált agyag edények gyengén égetett, vörös és szürke színű urnák, melyek egy vagy két füllel voltak ellátva. Az agyagművesség kezdetleges formáit mutatják.

Egyébként ebből a korból találtak még ipartelepeket Nagyesztergáron, az Ányos család birtokán, valamint Bakonybél mellett, Somhegyen is. Igen messze eltérnék tárgyamtól, ha ezekről tüzetesebben akarnék beszélni. Azt azonban mégis főlemlítem, hogy ennek az iparfelettségnek a későbbi korban nincs folytatása. Különösen a népvándorlás söpörte el a legtöbb emléket. A bevándorolt ősmagyarok már csak romjait találták meg. Újra való föltámasztásához az ő foglalkozásuk sem nagyon kedvezett.

A mai agyagművesség kezdete nálunk ismeretlen korba terjed vissza. Bizonyára szoros kapcsolatban áll az állandó lakások kezdetének idejével. Mikor a házi felszerelési agyagedényekkel látták el [azokat]. A cserép- és téglaegetést nálunk később keletűnek gondolom, mivel az építkezéshez szükséges kő bőségesen állt rendelkezésükre.

A cserépedények gyártása az utóbbi évtizedekben szintén alásülyedt. Elfoglalta helyét a zománcozott vasedény. Ma már a legszegényebb háznál is vasedényben főznek. A szegény fazekast pedig alig keresi fel valaki árúja miatt.

A kályhásipar azonban még mindig virágzó, sőt egyhamar nem is fog kimenni a divatból. Amíg hideg van és kályhára lesz szükség, addig a kályhásoknak nincs mit félniük. Különben is: a vaskályha, legyen az bármilyen rendszerű, a cserépkályhát nem képes kiszorítani, mivel különösen az utóbbi időben ezeket is iparkodnak tökéletesíteni.

A Bakonyban általában véve úgy a durvább, mint a finomabb munkákhoz agyag bőven található. Azért gyártanak is a Bakonyban a legdurvább vályogtól kezdve a legfinomabb porcelánig, mely csak fejedelmek asztalára való. De azért még nálunk az agyagipar nem érte el azt a fokát, amelyet el kellene érnie, sem a gyártás legalacsonyabb, sem pedig a legmagasabb fokán.

A porcelániparról egyelőre nem szólok, minthogy azzal külön cikkben óhajtok foglalkozni.¹³ De a téglagyártás nagyon kezdetleges jellegű. Exportcélokat egyáltalán nem szolgál. Legfőlebb egy-egy község igényeit elégíti ki.

Ezelőtt egypár évvel a Zircvidéki Takarékpénztár foglalkozott avval az eszmével, hogy létesítsen egy nagyobb szabású téglagyárat. De mire cselekményre került volna a sor, szépen magától elaludt az egész mozgalom.

Zircen a gazdaközönség tulajdonában van egy téglavető, csakhogy a fa árának nagymérvű emelkedése óta üzeme alászállt.

Újabban, mint tetőfedő anyagot kezdik használni az eternitet. Reklámszerű neve után, mely körülbelül annyit jelent, örökké tartó, igen célszerűnek mondják. Csakhogy még szegény ember házára nem igen való. Igen drága. Nálunk a Bakonyban nem készítik.

3.

A bakonyi iparágak közül talán egyik sem volt olyan elterjedt, mint a fonó- és szövőipar. Csakhogy míg a többi iparágakat többnyire önálló foglalkozás gyanánt űzik a velük foglalkozók, addig a fonó- és szövőipar a mezőgazdasági foglalkozás kiegészítő részét képezi. Hogy a népélettel milyen szorosan összeforrott, bizonyítja az a számos népdal, mely a nép ajakán mai napig is él: „*Virágos kenderem elázott a tóban*” stb.

Külön időre esik a virágos kender és a magos kender kinyűvése. Megszáritása, áztatása, tilolása a falusi asszonynépnek háztartási gondjain kívül jórésztben lefoglalta idejét. Keresve sem lehetett volna olyan családot találni, ahol a rokka, mint elengedhetetlen házi eszköz, ne lett volna föltalálható.

A falusi fonó százszor, meg százszor nyújtott anyagot lírai költőinknek a néplelek megnyilvánulásainak aposztrofálására. A falu eseményei itt nyertek alapos megtárgyalást, itt szövődött legtöbbször a fiatalok között az a gyengéd viszony, melynek a farsangon rendesen házasság lett a vége.

A pergőnyelvű falusi asszonyoknak csak a kezük gyorsabb, mely a rúdra kötött kenderből egyetlenes vastagságú fonalat nagy ügyességgel fonta. A

¹³ A herendi porcelángyárról: Porcellán ipar = Zirc és Vidéke 1911. 9. sz. (március. 18.) 2.

gondosan felmotólalt (!) fonál azután takácshoz került, aki szötte belőle a kívánságnak megfelelően a különféle finomságú vásznat.

Finom, sávolynos abroszokat nem tudott minden takács szöni. Sokszor egy egész vármegyében alig akadt egy-kettő. Zircen a Lichtblau család volt róla híres-neves. Közönséges fehérnemű szövésére azonban akadt minden faluban takács, néha több is.

A régi házi vászon és a mai gyári vászon között az a különbség, hogy a gyári vászon egy-két mosás után máris szakadozni kezd, addig a régi házi vászon annál szebb, annál finomabb lett, minél többet mosták. Egy emberöltőt pedig bizonyosan kiszolgált.

A jobbágyvilágban¹⁴ minden úrbéres számára¹⁵ külön mértek kenderföldet is, hogy a jobbágycsalád fehérnemű szükségletéről önmaga gondoskodhassék. Ma már a kendertermelés, fonás, szövés a bakonyi falvakban is alig divatos. A köznépét is gyárak látják el megfelelő mennyiségű fehérneművel, mégpedig sajnos legtöbbször nem [a] honi gyárak. Amiért pár évtizeddel ezelőtt köznépünk úgyszólván egy fillért sem adott, ma ugyanazon áruért milliók vándorolnak ki külföldre. Akkor még a népdal is lesajnálja az idegen gyártmányok viselőjét: „Az adós, az adós, kinek a gatyája gyócs”. Igen okosan azt állítja, nem lehet annál a szegény háznál pénz, ahol még ilyesféle is költenek.

Hogy a köznép asszonyainak és leányainak felső ruházata is fehér vászonból lett volna, mint például a Balaton-vidék lakójáé, nem állíthatjuk, minthogy biztos tudomásunk nincsen róla.¹⁶ De a föltevést igen valószínűvé teszi az a körülmény, hogy akkor a nehéz közlekedési viszonyok folytán rá volt utalva a Bakony lakosa, hogy saját szötte öltözékben járjon. A színes felsőruházat az idegen ajkú falvakban honosodott meg először éppen úgy, mint a Balaton vidékén.

A fehérnemű díszítésének is találkozzunk nyomaival a Bakonyban. A rédei varrottas még mindig nevezetes nálunk. Zsebkendőket, vállra való kendőket fehércérnával, ritkán mással is kihímezik. Szélére pedig néha három-négy ujjnyi széles csipkét is varrtak. Csipkét horgol különben a dudari asszony is színes fejkendőjére és köténye aljára.

¹⁴ A jobbágyvilágban az 1848-as jobbágyszabadítás előtti korszakot értjük.

¹⁵ Az úrbéres jogállású jobbágság helyzetét, a földesúrnak adandó szolgáltatásokat Mária Terézia 1767. január 23-án kiadott úrbéri rendelete, s a rendelet nyomán községenként bevezetett urbárium szabályozta. Az úrbéres viszonyokról FELHŐ Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. I. Dunántúl. Bp., 1970.

¹⁶ Vö.: JANKÓ János: A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp., 1902. 228.

A bakonyi férfinép ruházata is nagyon átalakult. A bőujju ing végleg eltűnt. A kézfőnél ráncba szedik az ujjat és kézelőt varrnak rá. Egyaránt így készül a gyolcs és vászon ing is. A hat-tizenkét szeles gatyá kiment a divatból.¹⁷ Ünnepi ruházatnak egyáltalán nem használják. Elfoglalta [a] helyét a posztó nadrág, melyet úgy, mint más vidékek földművelői, csizmába húznak. A német és tót ajkú falvakban dologtevő nap az úgynevezett szűk gatyá vagy másképp[p] kukoricanadrág használatos. Vászonból készült, alul rojtos. Olykor belehúzzák a csizmaszárbá.

Érdekes, hogy irodalmunkban a bakonyi népre vonatkozó ismertetés alig jelent meg. Ami van is, többnyire félszeg, elfogult, a valóságnak meg nem felelő. Eötvös Károly mond el róluk egyet mást az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képpen című folyóiratban, de ő inkább a történelmi múlt eseményeit adja elő.¹⁸

Jankó János dr. a millenniumi kiállításra tanulmányozott egy pár bakonyi sváb falut, de ennek a tanulmánynak irodalmi nyoma nincs.¹⁹

Matlekovics Sándor volt államtitkár szintén a millenniumi kiállítás alkalmával kilenc vaskos kötetben számol be a magyar iparról, de Veszprém vármegyéről alig három-négy sorban emlékezik meg.²⁰

Pedig tanulságos volna a bakonyi nép szokásait, jellemét, erkölcsi, szóval összes néprajzi adatait összegyűjteni, hogy az ország egyik legnevezetesebb vidékéről tudományos ismertetést lehetne adni.²¹ Ennek hiányában még a Pallas Lexikon is csak annyit ír rólunk: „A Bakonyban a kultúrájának most némi nyomai láthatók”. Zárójelben: „Zirc, Bakonybél”. De ha eddig nem jutott eszükbe a tudósoknak, hogy a Bakonyt ilyen szempontból átkutassák és tanulmányozzák, honnan szerezze a Pallas Lexikon rólunk az ismereteit?!

Az ország legtöbb vármegyéjének meg van írva [a] monográfiája, Veszprém vármegyéről azonban hallgat a krónika. Pedig ezelőtt egypár évvel

¹⁷ Balaton-melléki párhuzama: JANKÓ 1902. 224.

¹⁸ EÖTVÖS Károly (1842–1916) író, politikus, említett munkája a megye történetét taglalja. Vonatkozó, néprajzilag használható művei: Utazás a Balaton körül. 1–2. Bp., 1900. — A Bakony. 1–2. Bp., 1909. — A balatoni utazás vége. Bp., 1909.

¹⁹ JANKÓ János (1868–1902) földrajztudós, etnográfus. Az ezredévi kiállításon — gyűjtése nyomán — a Bakony népi építészetét a szentgáli parasztnemes háza képviselte. Vonatkozó művei: Az ezredéves kiállítás néprajzi faluja. Bp., 1897. — A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp., 1902.

²⁰ MATLEKOVICS Sándor: Magyarország közigazgatási és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredményei. I–IX. Bp., 1898.

²¹ Napjainkban megszületett az áttekintés. S. LACKOVITS Emőke: Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a bakonyi és Balaton-felvidéki falvakban. Veszprém, 2000. — Uő.: Viseletek, öltözködési kultúra a Bakony és Balaton-felvidék falvaiban. Veszprém, 2001.

mintha hallottuk volna, hogy már elkezdtek.²² Vagy talán még mindig csak a kezdetnél tart, mint a legtöbb intézményünk?

4.

A bakonyi ruházati cikkek készítői közül nagy figyelmet érdemelnek a szabó iparosok. Éspedig a magyar szabók, német szabók, szűrszabók és szűcsök. Sajnos, ezen iparágak közül nemsokára már csak a német szabók fognak fennmaradni. A többiek már most is elvesztették jelentőségüket.

Magyar szabó néven azt az iparost értjük, aki kizárólag csakis magyar ruhák készítésével foglalkozik. Pusztán magyar szabót ma már csak elvétve találunk. Többnyire a német szabók vették át az ő szerepüket is. Igaz, hogy különösen a Bakonyban zsinóros magyar ruhában kevesen járnak. Leginkább a parádés kocsisok és urasági inasok számára készítenek ilyen öltözeteket. Tehát mint önálló foglalkozás nem fizetné ki magát a vele foglalkozónak.

A német szabókat nem azért hívják németeknek, mintha valóban azok volnának, hanem még a régi Bach-rendszer idején²³ nevezték el a maig is használatos férfiöltönyöket német ruhának, azok készítőjét pedig német szabónak.²⁴

Magyar ruhát készíteni nem volt könnyű feladat, minthogy annak szorosan a testhez kellett állnia. A nadrágot csizmába húzták, derékon szíjjal fűzték össze és éppen úgy, mint a kabát, zsinórral volt szegélyezve. A kabáton azon kívül zsinóros gombok és zsinór hátravezető volt. Többnyire színes mellény, vagy amint a Bakony magyar vidékén hallottam, pruszlik, többszörös fémgommbal volt pitykézve. Zsebek rendesen belül voltak rajta. Színre nézve többnyire kék-fekete, ritkábban szürke színű volt a ruházat, mégpedig honi gyárakban szőtt posztóból. A mai bakonyi nép ruházata csak alig üt el a régiekétől, csak a zsinórzat tűnt el róla, no meg hogy a magyar posztó helyett brünni posztó járja. Továbbá még azt is fölemlíthetem, hogy a régi ködmen helyett felső kabátjukat bekecs módjára báránygerezna béléssel látják el. Így aztán dacolnak a legnagyobb hideggel is. Azért láthatjuk, hogy a bakonyi gazda még télen is kis kabátban megy templomba.

²² Véghely Dezső (1840–1897) történész, alispán kapott megbízást a megyemonográfia megírására, de betegsége és egyéb okok miatt csak az anyaggyűjtésig jutott.

²³ Vagyis az 1850-es években.

²⁴ A rendi világban, a céhes korszakban eredetileg a német nemzetiségiek számára dolgozó szabót nevezték német szabónak.

Szűrszabókat is csak elvétve találunk már a Bakonyban. A zirci vásárokon néha meg szokott jelenni egy-kettő. Alighanem Veszprémből valók.²⁵ De ritkán van jó vásárjuk, mivel a cifraszűr is divatját múlta. Még a pásztorember is csak ritkán keresi²⁶. Ámbár díszítése gyakran a népművészet remekelését foglalta magában. Mivel a szűr vagy fehér, vagy pedig fekete volt, azért a díszítés is ehhez alkalmazkodott. Rendesen piros és kék posztóból kicifrázott virágokat varrtak rá. De a varrás maga is dísz gyanánt szolgált.

Esős időben a szűr igen jó szolgálatot tett, főleg a pásztorembernek, mivel át nem ázott és így megóvta őt a meghűléstől. De az is bizonyos, ha megázott, olyan nehéz lett a beleszívódott víztől, hogy gazdájának elég volt cipelnie.

Hosszú bundát a bakonyi nép között ma már keveset látunk, hasonlóképp [p] vagyunk a ködmennel is. Mindkettő kívül tehénirhából, belül magyarfajú birka hosszúszerű gereznjából állott. Ujját és gallérját pedig fekete bárány prémjével szegélyezték. Díszítésük különféle alakú tulipánvirágokból állott.

Ködmént viseltek az asszonyok is, mégpedig a negyvesen és ötvenes években. Laczkó Dezső²⁷ veszprémi múzeumigazgató úr mutatott belőle egy példányt, alighanem Rédéről való.

Ha a mai szabóipar fejlettségét kísérik figyelemmel, örömdetesesen tapasztaljuk, hogy a bakonyi szabóipar megfelel a mai divatnak. Természetesen ezt nem a falusi szabókra kell érteni, de aki a zirci múlt évi ipari kiállítást megtekintette, beláthatta azt, hogy a zirci szabók még a kényesebb ízlést is képesek kielégíteni²⁸. Amit különben igazolhat az a körülmény is, hogy egyik-másik zirci szabó részint külföldön, részint pedig a fővárosban nyerte szakképzettségét, mivel ott, mint szabósegédek, hosszabb ideig előkelő szabóüzletekben dolgoztak.

A szabóiparon kívül figyelemre méltó fejlettséget mutat fel a bakonyi iparban a cipészipar, [amely] Zircen különösen el van terjedve. A község lakosainak számához viszonyítva, Zircen aránylag sok cipész van. És hogy valamennyinek jól mehet az üzlete, bizonyítja az is, hogy a zirci cipészek

²⁵ 1848 előtt a veszprémi szűrszabók szinte az egész Dunántúlt ellátták termékeikkel. A művészi kivitelű cifraszűröket a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum őrzi.

²⁶ A XIX. század végén a cifraszűr már csak a kanászok viseletének tartották. JANKÓ 1902. 227. — Kis Ernő szerint „A régi híres veszprémi cifra szűr s az újatlan bundát kiszorította a galléros, szürke katona köpenyeg, ez a szinte nemzetközi ruhadarab.” Vö.: KIS Ernő: Veszprém vármegye gazdasági leírása. Veszprém, 1905. 16.

²⁷ Laczkó Dezső (1860–1932) geológus, veszprémi piarista tanár és múzeumigazgató.

²⁸ 1910-ben bronzéremmel jutalmazták ifj. Xerovics József és Link Sándor szabómestert, elismerő oklevéllel pedig Ulrich József és Fortenbacher József szabósegéd munkáit.

vásározni nem járnak²⁹. Szépen megélnék abból a jövedelemből is, amit a helyükbe vitt munkából szereznek. Igaz, hogy e tekintetben Zircnek elég nagy vidéke van, minthogy a körülöttünk elterülő falvakban elvétve akad egy-egy cipész. Ez a körülmény pedig abban leli magyarázatát, hogy a régi céhrendszer idejében³⁰ falun nem lakhattak ilyen iparosok és ez a szokás a mai településekre még most is nagy befolyással van.

Ami a bakonyi népviseletet illeti, különféle lábbeliről kell említést tennünk. A bakonyi sváb falvakban a régi időben divatos volt a fapapucs viselete, amit ott klumpának³¹ neveztek. A mai öregasszonyok mamuszkába járnak, amely szörposztóból készült és bőrtalppal van ellátva.

A fiatalabb menyecskék és leányok régebbi időben télen-nyáron egyformán félcipőben jártak. A férfiak lábbelije régebben úgy, mint most is, a csizma. Bocskort leginkább csak a mezei napszámosok viseltek. Ma már ilyent is csak ritkán látni. A cipésziparnak nagy kárt okoznak a gyárak, melyeknek áraival a kézműiparos nem képes versenyezni.

A kalapos ipar a Bakonyban nem fejlett. Zircen csak egy kalapos lakik.³² A veszprémiek, győriek és pápaiak látogatnak el hozzánk. Finomabb kalapokat azonban ők sem készítenek.

A bakonyi férfinép télen leginkább báránybőr süveget visel, mely kívül fekete, belül fehér bárány gereznájából készült. Alakja többnyire kúp alakú. Hozzánk [a] veszprémi szücsök hozzák a vásárok alkalmával.

5.

Ha a magyar falusi kisgazda hajlékában véletlenül megjelennek egy belöldi ritkaságyűjtő, hol a szoba bútorzata, a konyha felszerelése és [a] gazdasági eszközök még a régi faragványos, magyar stílus berendezkedésből állanak, bizonyára elálmélkodnék azon a fejlett műízlésen, mely a magyar népművészetet jellemzi. Eredeti valóságában feltűnteti.

Ha föltevésként elfogadjuk azon állítást, hogy annál fejlettebb valamely nemzet, vagy népfaj műízlése, minél több nemzeti érzés lüktet annak erei-

²⁹ 1910-ben bronzéremmel jutalmazták Anczenberger Mihály, Kaufmann Antal, Kersch Ferenc, Kövessy János, Vizer Mór és Rotter Antal cipésmesterek, valamint Kaufmann Imre cipészsegéd munkáit. Díszoklevelet kapott Kaufmann József, Polgár János, Rommer György és Stéde József cipészsegéd. Elismerő oklevelet vehetett át Fehér Sándor és Pacher Vilmos cipészsegéd.

³⁰ A céhrendszert 1872-ben törölték el, azt követően a szakmákat az ipartársulatok fogták össze. A zirci járás a XX. század elején a veszprémi ipartestülethez tartozott.

³¹ A német Klumpen magyaros alakja.

³² Nagy József, aki az 1910-es ipari kiállításon díszoklevelet kapott.

ben, akkor a magyar nemzetre még egy szebb jövő boldog reménysége sugározik.

Újabban a képzőművészet terén kiváló gondot fordítanak a népies motívumok tanulmányozására. Művészek és tudósok gyűjtik azt a bámulatosan fontos anyagot, mely a magyar népben, mint őserő szunnyadoz, s melynek számos jele akár házi berendezkedésében, akár öltözkéiben, akár pedig egyéb házi eszközeiben megnyilvánul.

A magyar nép képzőművészeti alkotásainak legrészletesebb gyűjteményes ismertetését fogja képezni az a több kötetes mű, melyet Malonyay Dezső „*A magyar nép művészete*” című munkájában fáradságos tanulmányok útján összegyűjtött.³³ Eddig az öt kötetre tervezett munkából mindössze csak az első két kötet jelent meg. A Dunántúlra vonatkozó ismertetését azonban csak a harmadik kötetre szánta, így a bakonyi népművészetre vonatkozó tanulmányának anyagát nem ismerjük. Mindazonáltal ezen pár sorban legalább főbb vonásaiban kívánom ismertetni a bakonyi lakosság azon képességeit, mely főleg a bútorigarra és faipari berendezkedésekre vonatkoznak.

Először is föl kell említenem, hogy az a bútorigar, melynek termékeiből a mai bakonyi nép szükségleteit fődözi, egészen kezdetleges, népies alkotásokra vonatkozó stílszerűséget föl nem tűntet.

Többnyire puha fából készült durván barna színűre mázolt bútort használnak a bakonyi köznép, melyet leginkább vásári munka gyanánt árul az asztalos. Fényezett bútort csak a módosabb falusi gazda vesz magának. Értékre nézve azonban ez sem sokban különbözik a másiktól.

Régi faragványos bútort ma már csak szórványosan találhatunk a Bakonyban. Egy-egy szék, láda, vagy sublat mutatja legfőlebb annak nyomait. De azért egyes községekben még mindig található teljes fölszerelés is.

Ami a szoba berendezését illeti, mint eredeti sajátosságot kell fölemlítenem, hogy az asztalt nem a szoba közepére, hanem az utca és udvar felőli szögletbe szokták helyezni, mögötte a fal mellett csak egy sarokpad állott. Az asztal többnyire négyszögletes, csak ritkán kerek, vagy ellipszis alakú, lábait átló alakban összekötő deszka erősítette egymáshoz.

Az asztal lapja alatt van az úgynevezett *kenyérfa* vagy asztalfiók. Az asztal mögött levő pad rendesen faragott ülőeszköz, néha tulipánosan festett, vagy éppen berakásos. Ez utóbbit a sváb néptől eredetnek mondják.

A pad fölött szobadísz képezett a fogastálas, melyre többnyire virágosan festett fehéredényt szoktak rakni, melyet azonban házi célokra nem használ-

³³ MALONYAY Dezső: *A magyar nép művészete*. I–V. Bp., 1907–1922.

tak. Ma már ezeket az edényeket legtöbb helyen üveg- és porcelánedényekkel pótolták.

A székek keményfából készültek, hátuk és ülőlapjuk részben faragott, részben pedig virágosra festett. Igen tartósak. A mai puhafából készült székeknel százszor többet érnek.

Az ágyakat rendszerint az udvarral szemközt levő fal mellé tették, közéjük többnyire egy-egy sublatot helyeztek. (Az almáriom újabb keletű.) Leginkább tornyos ágyak voltak. De éppen a veszprémi múzeumban láttam egy nevezetes ágy ritka példáját is. A *noszolya* (!) durván faragott négy lábú alkotmány, mely rendesen házilag készült. Heverője szalmából fonott, némely háznál a pitvarban, nagy tornácon szokott állani.

A sublat több kihúzható fiókból álló szekrény, melyben fehérneműt tartottak. Minden egyes fióknak elől két-két rézkarikája volt. Tetején különféle dísz tárgyakat szoktak elhelyezni. Említést érdemel még a tulipános láda, mely részint festett, részben vésett volt. A sublatéhoz hasonló célokat szolgált.

Nagyon hasznos szolgálatot tenne a köznek az az egyén, ki a régi zirci céhek ládáinak hollétére nézve felvilágosítással szolgálna.³⁴ A zirci városházán van egy ilyen régi láda, ez lehetett valamikor a község ládája.³⁵

Hasonlóképp elengedhetetlen felszerelése volt a szobának a faliszekrény. Itt tartotta a gazda klipit-klapatóriumát (pálinkás butykos), hogy mikor éjjel felébred, mindjárt kéznél legyen. Ez a négyszögletes alkotmány a falban levő üreg volt előlről ajtóval ellátva. Rendesen ágymagasságban feküdt.

Ezeket az itt említett bútorokat nem asztalosok, hanem ügyes faragó emberek készítették, amilyenek csaknem minden faluban találhatók voltak. Mai viszonyok szerint az ilyen munkák értékét nem tudnánk megfizetni, részint a faárak, részint pedig a munkadíjak miatt. Abban az időben pedig, mikor ezeket készítették, még nem volt vasút, mely a Bakony erdeit annyira megritkította volna.

Szólhatnánk még a konyha, kamra és istálló felszereléséről is, ezekről azonban később más helyen emlékezünk meg. Nem feledkezhetünk meg azonban még a zirci asztalosiparról, mely évtizedek óta elismerést érdemlő fejlettséget tanúsít.

³⁴ Hét zirci céh hiányos anyaga maradt fenn a XVIII–XIX. századból, melyet a különböző gyűjteményekben, részben a Reguly Múzeumban őriznek. Vö.: ÉRI István–NAGY Lajos–NAGYBÁKAY Péter: A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere I–II. Bp., 1975. A zirci céhanyagáról: II. 215–216.

³⁵ Ennek fennmaradásáról nincs tudomásunk.

A zirci asztalosiparnak legfőbb képviselője a Wilde család, aki a legfinomabb műasztalos-ipari dolgokat is a legnagyobb ügyességgel készíti. Tanulmányozás céljából megfordultak Német-, Francia-, sőt Angolországban is. Az ott szerzett tapasztalatokat itthon gazdagon értékesítik.

Szaktudásukat legjobban dicsérik a zirci apátsági könyvtár díszes állványai és azok a berakott bútorok, melyeket az apátság dísztermei számára készítettek. A könyvállvány már a múlt század ötvenes éveiből való. Wilde Mihály készítette, Wilde József atyja, illetőleg a Wilde Testvérek asztalos cég nagyatyja.³⁶

Mint ügyes faragót kell Zircen felemlítenem Károly Jánost³⁷, aki fegyverállványokat, szarvasagancs-tartókat kiváló ízléssel készít, a környékbeli uradalmak számára ilyesféle munkákat nagy mennyiségben szállít.³⁸

³⁶ Az 1910-es ipari kiállításon a Wilde Testvérek cége bronzérmet nyert (arany és ezüstérmet nem adtak ki).

³⁷ Károly János „műfaragó” bronzérmet kapott az 1910-es kiállításon.

³⁸ Bakonyi kultura. = *Zirc és Vidéke* 1911. 8. sz. (február 25.) 2., 9. sz. (március 4.) 2., 13. sz. (április 1.) 2., 14. sz. (április 8.) 2., 15. sz. (április 15.) 2.